

TÜRK TELEVİZYON HABERCİLİĞİNDE ETİK SORUNLAR

Ali GENÇ

Çeşitli ülkelerde yaşayan insanların birbirlerinden haberdar olmaları, birbirlerinin kültürlerini tanımalarını sağlayan kitle iletişim araçlarından en önemlisi televizyondur. Görüntü ve sese dayalı görsel-işitsel iletişim aracı olan televizyon, gücünü geniş insan kitlesine ulaşabilmesinden almaktadır. Televizyonda yalnızca görüntü ile istediklerinizi anlatmak mümkündür. Televizyonun bu gücü onun sosyal sorumluluk taşıması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kitle iletişim araçlarının bireyleri hedef alan yayınları için önceleri yasa koyucu tarafından hukuksal düzenlemeler ile müdahale edilmesi düşüncesi ortaya atılmıştır. Ancak, yayın kuruluşları siyasi iktidarlar tarafından yapılacak bu müdahalenin tehlikeli sonuçlar doğurabileceği, hatta sansür olarak algılanabileceği endişesi taşımaktaydılar. Bu nedenle toplum ve birey için olumsuz yönde yapılacak haberleri engellemek amacıyla özdenetim yapılması gerektiği savunulmuştur. Özdenetimi yapacak kurumlar oluşturulmuş ve her basın çalışanının uymakla yükümlü olduğu meslek ilkeleri belirlenmiştir.

Bu makale televizyon haberciliğindeki etik sorunların neler olduğunu incelemekte, yürürlükteki

yasalar ve meslek ilkeleri açısından haber etiğini ele almaktadır.

ETİK KAVRAMI

Özellikle son birkaç yıldır yazılı ve görsel-işitsel yayın organlarıyla ilgili tartışmalarda "etik" sözcüğü sık sık gündeme gelmektedir. Kimi zaman da "basın etiği" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda da ahlak ve etik eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.

Kökeni arapçadan gelen ahlak sözcüğü, "belli bir dönemde belli insan topluluklarınca benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamı" biçiminde tanımlanmaktadır.¹ "Ahlak" sözcüğüne karşılık gelen öztürkçe sözcük ise "aktöre"dir.

Latince kökenli "ethicus" sözcüğünden gelen etik'in öztürkçe karşılığı "törebilim", iyi-kötü, yararlı-yararsız vb. sorunları inceleyen töresel bir davranış yasası geliştiren inceleme dalıdır.²

İnsanoğlunun yeryüzüne gelişi ile birlikte çeşitli kavramlar ortaya çıkmıştır. İyi-kötü, güzel-çirkin, doğruyanlış karşıtıkları, bireylerin davranışlarının insan topluluklarının özelliklerine göre anlamlandırılmasıyla değer kazanmaktadır. Birey davranışlarının toplumsal ahlak anlayışıyla değerlendirilmesi ile birlikte ahlak dışı davranış olarak nitelendirilen olumsuzluklarda ayıplama, gruptan dışlama gibi toplumsal yaptırımlar uygulanmaktadır.

Etik, birey davranışlarıyla ilgili kullanılan ahlak terimlerini ve ahlaki yargıların konumunu incelemekte ve bireylerin ahlaki tutumlarının ardında yatan yargıları ele

¹Demiray, Kemal, Temel Türkçe Sözlük, 3.Baskı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1994, s.16

²Demiray, Kemal, a.g.e., s.821

almaktadır.³ Etik kurallar ise bu değerlendirmelerin yapılmasından sonra, toplumdaki bireylerin tümünün, üzerinde uyum sağlayacağı biçimde gündeme gelmektedir.

Alman filozof Hegel(1770-1831) etik düzeni, toplumsal ilişkilerin örgütlenmesi ile anlatmaktadır. Hegel'e göre "etik düzen" ile toplumsal ilişkilerin örgütlenmesiyle ilgili olan her şey bireysel davranış ilkelerini saptayan ahlaklılıkla ayrılmaktadır. Etik düzen, aile hayatı, ekonomik ve siyasal yaşamla ilgilidir.⁴

Bireylerin ahlak kurallarına aykırı davranışları, diğer bireylerin özgürlüklerini kısıtlamadığı ve onlara zarar vermediği ölçüde değerlendirilirken ayıplama biçiminde toplumsal tepki ile karşılaşmaktadır. Bununla birlikte diğer bireylerin özgürlükleri herhangi bir biçimde kısıtlandığında ya da zarar verildiğinde etik düzen ve etik kurallar kaçınılmazdır.

MEDYA VE ETİK

Ahlak kurallarının yaptırım gücü toplumların gelişmesiyle birlikte hukuksal kurallara dönüşmektedir. Başlangıçta ahlak kurallarının yaptırım gücü bulunmamasına karşın, kimi meslek örgütlerinin ya da kuruluşlarının kendi saptadıkları kurallara uyulmaması durumunda çeşitli yaptırımları bulunmaktaydı. Dünden bugüne ABD'de, basın kuruluşlarının belirlediği meslek ilkelerine uyulmaması durumunda uyarı, görev yerinin

³Nuttall, Jon, *Ahlak Üzerine Tartışmalar*, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.15

⁴Büyük Larousse, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s.3865

değiştirilmesi, istifaya zorlamak ve işten atılmak gibi yaptırımlar uygulanmaktadır.⁵

Türkiye'deki yazılı ve görsel-işitsel medyanın içinde bulunduğu sorunların temel kaynağı, kitle iletişim araçlarının belirli ellerde toplanmasıdır. Bir elin parmakları kadar az sayıda kişinin sahip olduğu medya, toplumun haber alma hakkını ne derece yerine getirmektedir? Özellikle siyasi ve ticari çıkar önceliği için kullanılan bu araçlar bireylerin özgürce düşünmesini de engellemektedir.

Demokrasilerin vazgeçilmez unsurlarından biri olan "çoğulculuk" ilkesi, özel radyo ve televizyonların söylemi içinde yer alırken, bugün artık bunun gereği yerine getirilmemektedir. Tüm siyasi düşünce ve görüşlerin topluma aktarılması yerine belli grupların ve kişilerin düşündükleri ekranlara taşınmaktadır. Özel radyo ve televizyonlar "çoğulculuk" kavramının içeriğini gerçekleştirmekten çok, "çokluk" niteliği ile ön plana çıkmaktadırlar.

Medyanın sayılı ellerde toplanması sansür kadar tehlikelidir. Medyada tekelleşme sansürün ikiz kardeşidir. Ülkemizde henüz çözüme kavuşturulamamış bu sorun, demokratik ülkelerde anti-tröst yasaları ile önlenmektedir.⁶

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde dördüncü güç olarak nitelendirilen medyadan beklenti toplumun vicdanı olması ve toplum adına erk odaklarını denetlemesidir.⁷ Bu bağlamda medyalar, yurttaşların özgürce kanılarını oluşturmalarını ve onları açıklayabilmelerini

⁵Ergin, Sedat, "Basın Ahlakı Konusunda Amerika'dan Örnekler ve Türk Basınındaki Durum", Yeni Türkiye "Medya Özel Sayısı", Sayı:11-12, Ekim 1996, s.142

⁶Bilgin, Nazmi, "Medya ve Etik", Yeni Türkiye "Medya Özel Sayısı", Sayı:11-12, Ekim 1996, s.134

⁷Önal, Ayşe, "Beni Terbiye Eden Medyayı Kim Terbiye Edecek?", Yeni Türkiye "Medya Özel Sayısı", Sayı:11-12, Ekim 1996, 160

sağlamaktadır. "Eğer bilgilendirme ve iletişim sağlama amacı, eğitime, yargılama ve kamuoyu yaratma şekline dönüşürse medya, okullar ya da yargı gibi diğer toplumsal kurumlara ait olan işlevleri üstlenerek ve nihayetinde halka ait hakları sahiplenerek devletin en büyük gücü haline gelir."⁸

Türkiye'de haber alma ve özgürce bilgilenme hakkına sahip çıkılması için bir grup gazeteci ve yazar 1995 yılında "Basında Sorumluluğa Davet" adıyla bildirme yayınlamışlardır. Medya etiği ilkeleri olarak da nitelendirilebilecek içeriğe sahip bildirgenin beş bini aşkın sarı basın kartı taşıyan kişinin bulunduğu bir ülkede 500 kadar kişi tarafından imzalanması üzerinde önemle durulması gerekli bir konudur.⁹

Basın özgürlüğü ile bireylerin temel hak ve özgürlükleri arasındaki ince çizginin zaman zaman aşılması çeşitli yaptırımların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır. Anayasalar ile güvence altına alınmış olan özgürlüklerin korunması devletin asli görevi durumundadır. 1982 Anayasasının 28. maddesi basın hürriyetini, 22. maddesi haberleşme hürriyetini güvence altına alırken, 20. maddesi özel hayatın gizliliğinin, 21. maddesi konut dokunulmazlığının, 24. maddesi de din ve vicdan hürriyetinin sağlanması konularını düzenlemiştir.

Birey özgürlüklerinin kitle iletişim araçları yoluyla çiğnenmesi üzerine, devletin birtakım yaptırımları gündeme getirmeye çalışması basın özgürlüğüne karşı devletin baskısı olarak gösterilerek, yasal düzenlemelerin yapılmasına karşı çıkmıştır. Basın kuruluşları bu sorunun kendi içlerinde özdenetim biçiminde çözülmesi gerektiğini savunmuşlardır.

⁸Encabo, Manuel Nunez, "Gazetecilik Etiği ve Demokrasi", İrvan, Süleyman, *Medya Kültür Siyaset*, Ark Yayınları, Ankara, 1997, s.292

⁹Tavlaş, Nezih, "Ahlak ve Onurunu Yitiren Türk Basını", *Yeni Türkiye "Medya Özel Sayısı"*, Sayı:11-12, Ekim 1996, s.154

Bu bağlamda Türkiye'deki ilk çalışma 24 Temmuz 1960 tarihinde, tüm basın kuruluşları ve basın organlarının temsilcileri, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti(şimdiki adı Türkiye Gazeteciler Cemiyeti)'nde toplanarak, Türk basınının kendi kendini denetlemesi için hazırlanan, basın kuruluşları, gazete ve gazetecilerin uymakla yükümlü oldukları Basın Ahlak Yasası başlıklı bir tür centilmenlik anlaşmasının imzalanmasıdır. Anlaşmadaki ilkeleri uygulamak amacıyla da on kişiden oluşan Basın Şeref Divanı kurulmuştur. Divan, Yasaya uymayan gazete ve gazetecileri kamuoyuna açıklamakla görevlendirilmiştir. Bugün ise Basın Konseyi'nin yayınladığı 16 maddeden oluşan "Basın Meslek İlkeleri" özdenetimin gereği olarak ortaya konulmuştur. Konsey, bu ilkelere uyulmaması durumunda sadece kınama bildirisi yayınlamaktadır. Bunun dışında herhangi bir yaptırım gücüne sahip değildir.

Basın Ahlak Yasasındaki ilkelerin çiğnenmesi durumunda kamuoyuna teşhirden başka uygulanacak yaptırımın bulunmaması beklenen sonuçların alınmasını engellemiştir. Avrupa Konseyi'nin 1993 yılında aldığı gazetecilik etiğine ilişkin kararında özdenetim mekanizmasının etkili olabilmesi için etik ilkelerini çiğneyenlere belirli yaptırımların uygulanabilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁰

Amerika Birleşik Devletleri'nde Profesyonel Gazeteciler Birliği'nin Haber Ahlak Yasası 1926 yılında gündeme gelmiştir. Yasa, kamuoyunun aydınlatılmasının, adaletin önkoşulu olduğu ve halkın gerçeği bilme hakkının bir parçası olduğu, gerçeği araştırma konusunda anayasal rolleri olduğu ve bu anlamda kimi meslek kuralları gerektiğini belirlemektedir. Birliğin Haber Ahlak Yasası, sorumluluğu "kamuoyunun kamusal önemi ve

¹⁰Encabo, Manuel Nunez, a.g.m., s.296

ilgisi olan olayları bilme hakkı, kitlesel medyanın en önemli görevidir. Haberlerin yayılması ve düşüncenin aydınlatılması, genel refaha hizmet etmek demektir" ifadesiyle tanımlamaktadır.

Gazetecilerin ahlak yasası benzeri bir yasa da Radyo-TV Haber Yönetmenleri Birliği'nin Radyo-TV Haber Ahlak Yasası'dır. Bu yasa da televizyon gazetecilerinin sorumluluğunu, "ilgili ve önemli enformasyonu toplamak, doğru, dürüst ve yansız bir tutumla halka iletmek olarak" vurgulamaktadır. Yasaya göre, radyo ve televizyonda yayınlanacak haber malzemesinin hazırlanmasında sansasyonellikten uzak durulacak, yanlış vurgulamalardan kaçınılacak, işitsel ve görsel malzeme izleyiciyi aldatacak biçimde kullanılmayacak, canlandırmalar canlı yayınmış gibi sunulmayacak, düşünce ve yorum belirtilecek, yanlışlıklar düzeltilecek, özel hayatın gizliliğine saygı gösterilecek, adil yargılama hakkına saygı duyulacaktır.

İngiltere'de, basın özgürlüğünü korumak ve meslekte özdenetimi sağlamak amacıyla 1991 yılında Basın Şikayetleri Komisyonu kurulmuştur. Komisyon 1994 yılında 18 maddelik bir meslek ilkeleri listesi hazırlamıştır. Basının uyması gereken kuralları belirleyen meslek ilkeleri haberde doğruluk, özel hayatın gizliliği ve haber için para ödenmesine kadar birçok konuyu içermektedir.¹¹

Fransa'da ise, TF 1 özel televizyon kanalında görevli iki yüz gazeteci 26 Ocak 1994'de "Dürüst Davranış Kuralları" yayınlamışlardır. Bu kurallar içerisinde etik kurallara aykırı yayınların ve haberlerin yayınlanamayacağı hükümleri bulunmaktaydı.

Tüm bu etik kurallara karşın istenilen amaca ulaşılamamaktadır. Thomas M. Pasqua ve arkadaşlarının

¹¹Aktüel, 1 Ocak 1998

1990 yılında gerçekleştirdikleri "Mass Media in the Information Age" başlıklı çalışmada şu sonuç ortaya konmaktadır. "Etik yönetmelikler yasa değildirler; yalnızca yaptırım gücünden yoksun bir rehberlik hizmeti sunarlar. Bu nedenle etik yönetmelikler, emretmekten ziyade önerirler. Bir toplumun etik bir konuya ilişkin duyguları yeterince güçlüyse o takdirde bu konuda bir yasa yapılabilir. Bu, yasal olanın etik olduğu anlamına gelmez."

Görülmektedir ki, etik kuralların başarıya ulaşması toplumdaki ortak düşüncenin egemen olmasıyla mümkündür. Kamuoyu gerekli olan tepkiyi yoğun olarak gösterir ve gerçek yaptırım uygulayabilirse basın kuruluşlarının da bu etik kurallara uyması kaçınılmaz olacaktır. ABD'de bir televizyon kanalının haber yönetmeni olan Liz Talbot'un "insan hakları sorunlarını, haksızlık etmeden erdemle ve çağdaş değerlere göre ele alma konusundaki ahlaki sorumluluktur" şeklindeki etik tanımı tüm medya çalışanları tarafından uygulayabilirse sorunların çözümü kolaylaşacaktır.

TELEVİZYON HABERCİLİĞİ SÜRECİ

Türkiye'de düzenli televizyon yayınları, 1 Mayıs 1964 tarihinde yürürlüğe giren 359 Sayılı Yasa ile oluşturulan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından 31 Ocak 1968 tarihinde başlamıştır. TRT'nin ilk Genel Müdürü Adnan Öztrak zamanında başlayan haber merkezi kurma çalışmaları ile birlikte 31 Aralık 1968 tarihinde ilk televizyon haber bülteni yayınlanmış ve Zafer Cilasun tarafından sunulmuştur.¹²

¹²Uyguç, Ünal, *Radyo-Televizyon Haberciliği (Ders Notları)*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 1987, s.34

TRT, haber yayıncılığında kamu hizmetini ön plana çıkarmaktadır. Her türlü program yayınlarında olduğu gibi haber yayınları da anayasa, kanun ve yönetmeliklerin çizdiği çerçevede hazırlanmaktadır. Kurulduğu günden bugüne kadar geçen süre içinde Kurumun haberler için aldığı en büyük eleştiri "protokol haberciliği" yapıldığı yönündedir. Özellikle ana haber bülteninde yer alan siyasi haberlerin çokluğu ve haber sıralaması bu eleştiriye gündeme getirmekteydi. Ayrıca muhalefet partilerinin eleştirileri de TRT'nin iktidarın sözcülüğünü yaptığı şeklindeydi.

Tek kanallı televizyon yayıncılığı döneminde TRT haber bültenlerinde kimi haber değeri taşıyan konuların yer almadığı bilinen bir gerçektir. Örneğin, memur eylemleri, öğrenci olayları gibi konular kamuoyuna televizyondan aktarılmamaktaydı. Bu anlamda televizyon izleyicisinin haberlere karşı açlığı sözkonusuydu.

Türkiye'de ilk özel televizyon yayını 7 Mayıs 1990 tarihinde Star 1 adıyla gerçekleştirilmiştir. Uydu aracılığıyla yapılan bu televizyon yayını Anayasaya aykırı olarak, fiili durum yaratmıştır. 1 Mart 1992'de Show TV, 4 Ekim 1992'de de Kanal 6 televizyonu yayınına başlamış, yayıncılık alanındaki bu gelişmeler Anayasa değişikliğini kaçınılmaz kılmıştır. 8 Temmuz 1993 tarihinde Anayasanın 133. maddesi değiştirilerek radyo ve televizyon istasyonlarının kurulması ve işletilmesi serbest bırakılmıştır.

Anayasa değişikliğinden sonra hazırlanan Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki 3984 Sayılı Yasa 20 Nisan 1994 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun, radyo ve televizyon kuruluşlarını "özel radyo ve televizyon kuruluşu" olarak tanımlamakta, yayınlarını da "kamu hizmeti anlayışı" çerçevesinde ve yayın ilkelerine uygun yayın yapmaları gerektiğini belirlemektedir.

Bu gelişmeyle birlikte bir çok televizyon kanalı yayın hayatına girmiştir. Özel televizyon kanallarının programları ve haberleri izleyicilerden beklenen tepkiyi almış ve izleyicileri ekranları başına toplamıştır. Özel televizyon kanallarının yayına başlamasıyla birlikte muhalefet partilerinin TRT'ye yönelik eleştirileri ortadan kalkmaya başlamıştır. Haber değeri bulunmayan siyasi parti haberleri özel televizyonlarda da yayınlanmıyor, bunun için muhalefet partilerinin TRT'ye yönelttikleri eleştiriler özel televizyon kanallarına yapılamıyordu. Böyle bir durum, TRT'ye yapılan eleştirilerin kamuoyunda yankı bulamamasına ve zamanla yokolmasına neden olmuştur.¹³

Habercilik anlayışı ve haber yayınları nedeniyle özel televizyon kanalları bugün birçok eleştiri ile karşı karşıyadır. Haberlerin bütünüyle tecimsel kaygılarla hazırlanıp yayınlanması özel televizyon haberciliğinin güvenilirliğini yoketmektedir. Haber yayınlarında kişilerin özel hayatlarına girilerek, yalan haberlerle insanlar suçlanmaktadır. Daha çok izleyici çekebilmek amacıyla haber bültenleri magazin programları biçimine dönüşmektedir.

TRT ve özel televizyon kanallarındaki haber yayınları, ara ve ana haber bültenleri ve haber programlarından oluşmaktaydı. Zamanla özel televizyon kanallarında bu programların yanında cinayet, kan ve şiddet unsurlarının yoğunlukla yer aldığı "Sıcağı Sıcağına" türünde reality showlar yayınlanmaya başlanmıştır. Geceyarısı ekranlara gelen haber bültenleri de konuklu, söyleşili ve magazin ağırlıklı "Gece Hattı" türü programlar şeklinde izleyicilere sunulmaktadır. İzleyicilerin ilgisini çeken bu programlarla birlikte ana

¹³Genç, Ali, Kamu Hizmeti Yayıncılığında Televizyon Haber Programcılığı ve TRT Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜSBE, İstanbul, 1996, s.151

haber bülteni sonrası özel haber kuşakları yayına girdi ancak beklenen ilgiyi görmedi. Bununla birlikte ana haber bültenleri de magazin haberler ağırlıklı duruma gelmiştir.

TELEVİZYON HABERCİLİĞİNDE ETİK SORUNLAR

Ülkemizdeki televizyon haberciliğinde yaşanan etik sorunlar küremizde yaşanan sorunlar ile benzerlikler göstermektedir. Etik sorunların neler olduğu konusuna geçmeden önce televizyon haberciliğinin görevleri ve önemi konusundaki düşünceleri gündeme getirmemiz gerekecektir. ABD'de ilk televizyon haberleri, CBS televizyonu yöneticilerinin, CBS'in kamuya hizmet ettiği izlenimini geliştirme yönünde önemli bir adım olacağı düşüncesiyle 15 Ağustos 1948'de yayınlanmıştır.¹⁴ Radyo ve televizyon yayınlarının kamu hizmeti olduğu görüşü yaygın bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin 1991 yılında aldığı 1147 sayılı kararında, yayıncılığın enformasyon ve eğitim rolleri, kamu malı sağlayan, kamu hizmeti rolleri olduğu ve uygun koşullar altında, kamu hizmeti yayıncılığı işlevinin kamusal ya da özel şekilde düzenlenmiş kurumlar tarafından yerine getirilebileceği görüşüne yer verilmektedir.

Yayın kuruluşları haber bültenlerinde ve programlarında da bu hizmeti yerine getirmek durumundadırlar. Haber işlevinin yayın kuruluşunun kar güdmeyen bir kamu hizmeti olduğu ve kuruluşa itibar kazandıracığı düşüncesi kimi zaman kar elde etmeyi ikinci plana iterken, yeni ekonomik düzende haber

---

¹⁴Matelski, Marilyn J., *TV Haberciliğinde Etik*, Çev: Bahar Ö. Düzgören, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s.30

bölmelerinin ve programlarının para kazanması beklenmektedir.¹⁵

Radyo ve televizyon yayıncılığı, kamu hizmetinin üç unsurunu(ortak ve genel gereksinim, her gün yinelenen bir gereksinim, giderilmediğinde toplumda huzursuzluk doğuracak bir gereksinim) içerisinde barındırmaktadır.¹⁶ Özünde kamu hizmeti olan radyo ve televizyon yayınlarındaki tecimselleşme, yayınlarda kamu hizmeti anlayışının dikkate alınmaması sonucunu doğurmaktadır. Rekabetin nimetlerinden daha fazla yararlanmak için ortaya çıkan ticarileşme olgusu radyo ve televizyonda uygulanırken, böyle bir eksikliğin ortaya çıkmasına yapılacak düzenlemelerle engel olunabilir.¹⁷ Çünkü kamu hizmeti üzerindeki devletin denetimi içerik denetimidir. Yani onun bütün içeriğine yönelik bir denetimdir.¹⁸

Televizyon haberlerinde yayın kuruluşlarının üzerine düşen görev, insanlara istediklerinin yanısıra gereksinim duyduklarını da vererek, kamuyu bilgilendirme amacından sapmadan, geniş izleyici kitlesinin ilgisini çekecek bir biçimde haberleri sunmak olmalıdır.¹⁹

Televizyon haberlerinin önemi ise, bilgilendirme ve eğitme işlevinin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamasından ve televizyon izleyicisinin en çok ekran başında olduğu saatlerde ana haber bültenlerinin yayınlanmasından kaynaklanmaktadır. 3984 sayılı Yasa

---

¹⁵Postman, Neil- Powers, Steve, Televizyon Haberlerini İzlemek, Çev: Aslı Tunç, Kavram Yayınları, İstanbul, 1992, s.15

¹⁶Özay, İlhan, "Radyo-TV Yayın Sorunları Hakkında Türk-İtalyan Sempozyumu'nda Yaptığı Konuşma", Radyo-TV Yayın Sorunları Hakkında Türk-İtalyan Sempozyumu, İ.Ü.İ.F.Yayınları, İstanbul, 1995, s.27

¹⁷Genç, Ali, a.g.t., s.40

¹⁸Özay, İlhan, a.g.k., s.29

¹⁹Postman, Neil- Powers, Steve, a.g.e., s.16

uyarınca radyo ve televizyonları denetlemek üzere oluşturulan Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından yaptırılan ve 5 bin 360 kişi üzerinde gerçekleştirilen bir kamuoyu araştırmasına göre yetişkinler haftada 24 saat, çocuklar ise 22 saat televizyon izlemektedirler. Haftada ortalama üç saat ekran karşısında bulunan izleyicilerden erkekler 19.00-23.00, çocuklar ve kadınlar ise 19.00-21.00 saatleri arası hafta içi televizyon karşısındadırlar.²⁰ Televizyon kanallarında yayınlanan ana haber bültenlerinin 18.30-20.00 saatleri arasında ekranlara geldiği düşünülürken televizyon haberlerinin önemi daha ön plana çıkmaktadır.

Reklamcılar Derneği'nin 2 bin 500 kişilik bir denek grubu üzerinde yaptığı araştırmada izleyicilerin yüzde 91'inin siyasi olaylar ve gelişmeleri televizyondan izledikleri belirlenmiştir. Ancak araştırmaların ortaya koyduğu bir başka sonuç ise, televizyon haberlerinde sorunların yaşandığını göstermektedir. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademya grubunun yaptığı araştırmada özel televizyon kanallarına duyulan güven (kesinlikle güveniyorum, kısmen güveniyorum) yüzde 68.6 iken, Reklamcılar Derneği'nin araştırmasında bu oran (oldukça güveniyorum, çok güveniyorum) yüzde 47.4 çıkmaktadır.

Güvenilirlik oranındaki bu düşük sonucun nedenleri arasında, gerçek dışı haberler, siyasi ve ekonomik çıkar kaygılarıyla hazırlanan haberler, magazin ağırlıklı haberler yer almaktadır. ABD'de televizyon kanallarının haber program payları 1979-1989 yılları arasında yüzde 76'dan yüzde 59'a düşmüştür. Bunun nedeni olarak da ciddi haberlerin yerini alan magazin haberlerine duyulan ilginin artması, gerçeği çarpıtmaları

²⁰Sabah Gazetesi, 11 Ağustos 1997

ve yanlı olduğu algılanan haberlere karşı ilginin yitirilmesi gösterilmektedir.²¹

Ülkemizde ulusal yayın yapan televizyon kuruluşları 1997 yılı içerisinde toplam 72 ihlal ve ceza almışlardır. En çok yapılan ihlal, yayın ilkelerinin yer aldığı 4. maddeye aykırı yayınlardır. RTÜK tarafından vatandaşların şikayet ve istekleri için oluşturulan "178 Alo RTÜK" telefon hattına bu yılın Ocak ayında yapılan başvurularda; haberlerin gerçek dışı olduğu, abartıldığı, haberlerde yorum yapılarak açıkça kişilere hakaret edildiği, "az sonra" anonlarının bıktırdığı, haber spikerlerinin hakim ve savcı gibi davrandıkları konularında şikayetler yapılmaktadır.²²

Sorunların bu boyutlara ulaşması yanında bambaşka sorunlar da gündeme gelmektedir. TRT eski Genel Müdürü Prof.Dr.Tayfun Akgüner, televizyonun Türkiye'de kimlik sorununu(etnik kimlik), mezhep sorununu(alevi-sunni), inanç sorununu(laik-antilaik, inanan-inanmayan) ortaya çıkardığını ve Türkiye'yi bölmeye ve parçalamaya yönelik ve kamu düzenini bozucu ortama girildiğini söylemektedir.²³ Gazeteci-yazar Güngör Mengi ise, şereflerin çok fazla ucuzlatıldığı, hiç bir ahlaki ve ticari kuralın tutunamadığı, istasyonların zaman zaman terör silahı gibi kullanıldığı ve anne babaların çocukları ile aynı odada televizyon izlerken utandıkları başka bir cehennem olduğu yolunda görüş belirtmektedir.²⁴

²¹Matelski, Marilyn J., a.g.e., s.29

²²RTÜK İletişim Dergisi, Sayı.4, Şubat-Mart 1998, s.17

²³Akgüner, Tayfun, "Radyo-TV Yayın Sorunları Hakkında Türk-İtalyan Sempozyumu'nda Yaptığı Konuşma", Radyo-TV Yayın Sorunları Hakkında Türk-İtalyan Sempozyumu, İ.Ü.İ.F.Yayınları, İstanbul, 1995, s.67

²⁴Mengi, Güngör, "Radyo-TV Yayın Sorunları Hakkında Türk-İtalyan Sempozyumu'nda Yaptığı Konuşma", Radyo-TV Yayın Sorunları

1. TRAJİK HABERLER

Bugün televizyon haber bültenlerinde bir çok trajik haber yayınlanmaktadır. Kan-revan içindeki insanlar, çığlık atan insanlar haber malzemesini oluşturmaktadır. Sadece bu tür haberlerin yer aldığı realty showlar da izleyicilere sunulmaktadır. Günün yorgunluğunu atmak için rahat koltuklarına uzanıp televizyon seyretmek isteyen insanlar ya da ailesi ile birlikte akşam yemeği için oturan insanlar ekranlarda gördükleri korkunç manzara karşısında donup kalmaktadırlar.

Dizi filmlerden sonra haber bültenlerinde de intihar edenler uzun uzun izleyicilere gösterilmektedir. Boğaziçi Köprüsü'ndeki intihar girişimleri başından sonuna kadar izleyicilere aktarılmaktadır. Bu tür haberler kimi zaman istenmeyen sonuçlar doğurmaktadır. Kimi zaman da haber bültenlerinde yer alan gösteriler küçük yaştaki izleyiciler için tehlike oluşturmaktadır. Televizyondaki bir programda gösteri amacıyla kendisini tavana asan karateciyi taklit etmek isteyen bir çocuk kendini tavana asmıştır. Yalova'da meydana gelen olayda ilköğretim okulu 5. sınıf öğrencisi Kaan Topdemir hayatını kaybetmiştir.

Trafik kazaları haber bültenlerine taşınırken, izleyicileri bilgilendirmek ve uyarmaktan çok, izleyicileri moral çöküntüsü içine sokacak biçim seçilmektedir. Gereksiz ayrıntılar, görüntülerin birden çok tekrarı izleyicileri rahatsız etmektedir.

Haber bültenlerinde şiddet ve cinsellik öğeleriyle dolu haberler de yayınlanmaktadır. Daha çok izleyiciye ulaşmak düşüncesiyle hazırlanan bu haberler toplumdan

büyük tepki görmektedir. 9 Şubat 1998 tarihinde Interstar televizyonu haber bülteni sonrası yayınlanan ve Hakan Aygün'ün sunduğu "Olay Hattı" haber kuşağında "hipnozla orgazm" başlıklı haber yayınlanmıştır. Haberde bir kadının hipnoz yöntemiyle orgazma ulaşması uzun uzun görüntülerle izleyiciye sunulmuştur. Habere ilgili olarak bir çok kişinin şikayeti RTÜK'e ulaşmış, RTÜK'de televizyon kanalına yayın ilkelerinden "çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayın yapılmaması" maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle iki gün kapatma cezası uygulamıştır. Televizyon yönetimi de haberin hazırlayıcısı ve sunucusu Hakan Aygün'ü ekranlardan bir süre uzaklaştırmıştır.

Cinsellik ve şiddet unsurlarıyla yapılan haberle ilgili iki düşünce ileri sürülmektedir. İlk düşünce çoğu insanın böylesi sergilemelerden rahatsız olduğu dolayısıyla doğrudan etkilendiği yönündedir. İkinci düşünce ise, dolaylı sonuçlarla ilgili olarak, cinsellik ve şiddet gıdasıyla beslenen insanların daha çok şiddete başvurmaları sonucunu doğurduğu ve şiddetin artmasından başkalarının zarar gördüğüdür.²⁵

Konu ile ilgili olarak etik kuralların yanında yasal düzenlemeler de uygulamadır. 16 maddelik Basın Meslek İlkeleri arasında "şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınılır" ilkesi de yer almaktadır. 3984 sayılı Yasanın yayın ilkeleri arasında, "toplumu şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa sevkeden ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlara yer verilemeyeceği" ilkesi sayılmaktadır.

²⁵Nuttall, Jon, *a.g.e.*, s.110

2. GERÇEK DIŞI HABERLER

Yayıncılığın en önemli unsurlarından biri zamana karşı yarışır. Radyo ve televizyon şimdiki zaman araçlarıdır. Toplumları yakından ilgilendiren olaylar en kısa sürede izleyicilere ulaşmaktadır. Kimi zaman ise meydana geldiği anda, ekranlar aracılığıyla aktarılmaktadır.

Haberi yayına bir an önce yetiştirmek ve diğer televizyon kanallarından önce izleyicilere ulaştırmak düşüncesi, habercilerin gerçekleri ve bilgileri denetleme yeteneğini azaltmaktadır. Denetlenmeden yayına verilen haber kimi zaman dramatik kimi zaman da yanlış ve aldatıcı olabilmektedir.²⁶ Televizyon habercilerinin bu konuda dikkatli olması gerekmektedir. Doğru ve tarafsız haber, bir an önce izleyiciye ulaşmak düşüncesine tercih edilmelidir.

Bununla birlikte gerçek dışı haberler kasıtlı olarak da yayınlanmaktadır. Siyasi ve ekonomik çıkar düşüncesiyle kişi ve kurumlar hakkında yanlış haberler yapıldığı görülmektedir. Bu tür haberler, gerçeklerin ortaya çıkmasıyla birlikte, izleyicilerde yayın kuruluşlarının tüm haberlerine karşı bir güvensizlik duygusu yaratmaktadır.

Uluslararası haber ajansı Reuter'in 19 Eylül 1990 günü tüm dünyaya geçtiği "Asil Nadir'i Hong Kong'da vurdular" haberi Asil Nadir'in çöküşünün başlangıcı olmuştur. Haber nedeniyle Nadir'in borsadaki hisseleri inanılmaz biçimde değer kaybetmiştir. Böyle bir olaya sebep olmak her yayıncının karşılaşmak istemediği durumdur.

²⁶Postman, Neil- Powers, Steve, *a.g.e.*, s.43

Basın Meslek İlkeleri ve 3984 sayılı Yasanın 4. maddesinde sayılan yayın ilkeleri arasında bu konu ile ilgili düzenlemeler bulunmaktadır.

3. ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ

Kişilerin özel hayatları anayasa ve yasalarla korunmaktadır. 1982 Anayasasının 20. maddesi ile özel hayatın gizliliği, 21. maddesi ile de konut dokunulmazlığı güvence altına alınmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 12. maddesi de "kimsenin özel yaşamı, ailesi, konutu ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmayacağını, şeref ve adına saldırılmayacağını, buna karşı yasa ile korunma hakkı olduğu"nu belirtmektedir.

Özel hayatın korunması yönünde meslek ilkeleri de bulunmaktadır. Ülkemizde gazetecilerin uymakla yükümlü oldukları meslek ilkeleri, kişilerin özel yaşamının, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında yayın konusu olamayacağını ifade etmektedir. Basın özgürlüğü ile özel hayatın gizliliği arasındaki tartışma konusu "kamu yararı"dır. Kamu yararına yönelik durumlarda özel hayata ilişkin haberlerin yayınlanabileceği kabul edilmektedir.

"Kamu yararı" ifadesi; kişisel yararın olmaması, üçüncü kişilerin korunması ya da zarar görmesi amacına yönelik olmaması ve politik amaca hizmet etmemesi şeklinde açıklanmaktadır.²⁷ Özellikle gizli kamera ile yapılan çekimlerde elde edilen görüntülerin yayınlanması bu konudaki tartışmaları alevlendirmektedir. Ülkemizde bir yıl kadar önce yayınlanan ve gizli kamera görüntülerinden oluşan "tacizci doktor" başlıklı haber kamuoyunu uzunca bir süre meşgul etmişti. Kimileri mahkemelerde delil bile kabul edilmeyen gizli kamera ile

²⁷Özay, İlhan, a.g.k., s.42

hasta rolünde doktora giden bir manken kızı doktorun taciz ettiği görüntülerin yayınlanmasını kişilik haklarına aykırı bulurken, kimileri de kamu yararı gerekçesiyle suçlunun insanlara teşhir edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Gizli kamera savunucularının unuttuğu nokta bu olayda açıkca ortaya çıkmaktadır. Kamu yararına hizmet etme düşüncesi kimi zaman kişisel çıkarlara hizmete dönüşmektedir. Bu olayın bir oyun olduğu ortaya çıkmış ve doktor, yargılama sonucu beraat etmiştir.

Özel hayata ilişkin tartışmada kamu ve özel alanın da tanımlanması yararlı olacaktır. Açık, görülebilir, ortak kullanıma açık ve herkesin rahatlıkla girebildiği yerler kamusal alan olarak tanımlanırken, özel alan da kapalı, görünmez, bireysel ve yasak bölgeyi kapsamaktadır.²⁸ Kamusal alan devlete, özel alan ise bireye aittir. Kimi zaman kamusal alanlar özel alana dönüşebilmektedir. Buna hastaneler örnek gösterilebilir.

Kamu yararının ne olduğunun iyi belirlenmesi bu tür haberlerin yayınında yol gösterici olacaktır. Özel hayatın gizliliği ve korunması tüm bireyler için önemle gözetilmesi gereken bir noktadır. Ahmet Turan Alkan'ın 11 Eylül 1997 tarihli Aktüel dergisinde yer alan yazısındaki şu düşünceye katılmamak elde değildir: "Özel hayatın mahremiyeti kavramının sadece 'sanatçı'lar, burjuvalar ve seçkinleri kapsamadığı, mesela adliye koridorlarında adaletten medet uman sıradan insanların, kamera şakasına uğratılan talihsizlerin, gizli kamera terörüne kurban giden zanlıların da özel hayat mahremiyetine sahip olduğu kabul edilebilsin."

²⁸Durham, Peters John-Cmiel, Kenneth, "Medya Etiği ve Kamusal Alan", İrvan, Süleyman, Medya Kültür Siyaset, Ark Yayınları, Ankara, 1997, s.260

Televizyon haberlerinde karşımıza çıkan bir başka konu da görüntüsü olmayan haberlerde canlandırma yapılmasıdır. Trafik kazaları ve cinayetler, sinema filmlerinden görüntülerle ve tabanca sesleriyle izleyicilere ulaştırılmaktadır. Buna bir de ekrana canlandırma olduğunu belirten yazı konulmaması eklendiğinde izleyicinin olayı gerçekmiş gibi algılaması kaçınılmaz olmaktadır. Televizyon habercileri olayla ilgili bilgileri kendi yaratıcılıkları ile süslemekte, yorumlarını ekrana getirmektedirler.

Televizyon ekranlarından izleyicilere sunulmak üzere hazırlanan haber bültenlerinde kimi zaman da milyarlar alarak konuşan insanlara rastlanmaktadır. Rakip kanallarla mücadelede, olaylara adı karışan kişilere üç milyar gibi rakamlar verildiği duyulmaktadır. Yargı sürecindeki davalarda olayın tarafları farklı kanallarda ücret alarak ekrana çıkmaktadır. Haberlerle yaratılan popülerlik sonucu kimi olay taraflarının film yıldızı oldukları görülmektedir.

SONUÇ

Toplumun yakından ilgilendiren olayların ekrana getirilmesi, bireylerin bilgilendirilmesi ve olaylardan haberdar olması için gereklidir. Ancak bu işlevi yerine getirirken bireylerin özgürce düşünmesi ve davranması sağlanmalıdır. Bunun tersi durumda bireyler, özgür düşünmesi engellenen, medyanın istediği davranış kalıbını benimseyen ve sergileyen bir yapıda olacaktır.

Gazeteci-yazar Mehmet Barlas, konunun önemini şu cümlelerle anlatmaktadır: "Medyanın araçları, insanları yok etmek, toplumu kavgaya sürüklemek, özel hayatlarına tecavüz etmek, aşağılamak, karalamak, özel çıkarlar sağlamak için kullanılırsa, bu kez anti-medya eğilimler ağırlık kazanır. Siyaset, basın özgürlüğünü

genişletmek için değil, basını susturmak için arayışa geçer.”

Avrupa ülkeleri arasında 5 Mayıs 1989 tarihinde imzaya açılan ve 1 Mayıs 1993'te yürürlüğe giren Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'ni Türkiye 7 Ekim 1993'te imzalamıştır. Sözleşme TBMM tarafından onaylanması ile birlikte 1 Mayıs 1994'ten sonra Türkiye için bağlayıcı olmuştur. Sözleşmenin 7. maddesinde yer alan yayıncının sorumlulukları, her habercinin gözönünde bulundurması gerekli noktalardır:

“1. İnsan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olacak,

a) Edebe aykırı olmayacak, pornografi içermeyecek,

b) Şiddet eğilimini körüklemeyecek, ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmayacak,

2. Gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyebilecek türden program hizmetleri, çocukların seyredebileceği zamanlarda yayınlanmayacak,

3. Haberlerde gerçekler, olayların doğru olarak sunulmasını sağlayacak, özgürce kanaat oluşumunu teşvik edecektir.”

Bu görüşler 3984 sayılı Yasada da bulunmaktadır. Ayrıca basın kuruluşları ve çalışanları da aynı düşünceleri paylaşmaktadır ya da en azından böyle ifade etmektedirler. Ancak sorunlar yine de çıkmaktadır. Belirtilen kurallar ya gerçekten anlaşılammamaktadır ya da çeşitli kaygılar bu kuralların uygulanmasını engellemektedir.

KAYNAKÇA

1. Akgüner, Tayfun, "Radyo-TV Yayın Sorunları Hakkında Türk-İtalyan Sempozyumu'nda Yaptığı Konuşma", Radyo-TV Yayın Sorunları Hakkında Türk-İtalyan Sempozyumu, İ.Ü.İ.F.Yayınları, İstanbul, 1995
2. Akgüner, Tayfun- İlal, Ersan- Öngören, Gürsel, Kitle İletişim Mevzuatı, Der Yayınları, İstanbul, 1997
3. Aktüel, 11 Eylül 1997
4. Aktüel, 1 Ocak 1998
5. Barometre Gazetesi, 1-7 Mart 1998
6. Bilgin Nazmi, "Medya ve Etik", Yeni Türkiye "Medya Özel Sayısı", Sayı:11-12, Ekim 1996
7. Bourdieu, Pierre, Televizyon Üzerine, Çev:Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,1997
8. Büyük Larousse, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986
9. Demiray, Kemal, Temel Türkçe Sözlük, 3.Baskı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1994
- 10.Durham, Peters John-Cmiel, Kenneth, "Medya Etiği ve Kamusal Alan", İrvan, Süleyman, Medya Kültür Siyaset, Ark Yayınları, Ankara, 1997
- 11.Encabo, Manuel Nunez, "Gazetecilik Etiği ve Demokrasi", İrvan, Süleyman, Medya Kültür Siyaset, Ark Yayınları, Ankara, 1997
- 12.Ergin Sedat, "Basın Ahlakı Konusunda Amerika'dan Örnekler ve Türk Basınındaki Durum", Yeni Türkiye "Medya Özel Sayısı", Sayı:11-12, Ekim 1996
- 13.Genç, Ali, Kamu Hizmeti Yayıncılığında Televizyon Haber Programcılığı ve TRT Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜSBE, İstanbul, 1996
- 14.Matelski, Marilyn J., TV Haberciliğinde Etik, Çev: Bahar Ö. Düzgören, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996
- 15.Mengi, Güngör, "Radyo-TV Yayın Sorunları Hakkında Türk-İtalyan Sempozyumu'nda Yaptığı Konuşma",

- Radyo-TV Yayın Sorunları Hakkında Türk-İtalyan Sempozyumu, İ.Ü.İ.F.Yayınları, İstanbul, 1995
- 16.Nuttall, Jon, Ahlak Üzerine Tartışmalar, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997
- 17.Önal, Ayşe, "Beni Terbiye Eden Medyayı Kim Terbiye Edecek?", Yeni Türkiye "Medya Özel Sayısı", Sayı:11-12, Ekim 1996
- 18.Özay, İlhan, "Radyo-TV Yayın Sorunları Hakkında Türk-İtalyan Sempozyumu'nda Yaptığı Konuşma", Radyo-TV Yayın Sorunları Hakkında Türk-İtalyan Sempozyumu, İ.Ü.İ.F.Yayınları, İstanbul, 1995
- 19.Postman, Neil, Televizyon: Öldüren Eğlence, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994
- 20.Postman, Neil- Powers, Steve, Televizyon Haberlerini İzlemek, Çev: Aslı Tunç, Kavram Yayınları, İstanbul, 1992
- 21.Püsküllüoğlu, Ali, ÖzTürkçe Kılavuzu, 3. Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara, 1994
- 22.RTÜK İletişim, Şubat-Mart 1998, Sayı 4
- 23.Sabah Gazetesi, 25 Mayıs 1997
- 24.Sabah Gazetesi, 11 Ağustos 1997
- 25.Sabah Gazetesi, 2 Eylül 1997
- 26.Tavlaş, Nezih, "Ahlak ve Onurunu Yitiren Türk Basını", Yeni Türkiye "Medya Özel Sayısı", Sayı:11-12, Ekim 1996
- 27.Uyguç, Ünal, Radyo-Televizyon Haberciliği (Ders Notları), Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 1987
- 28.Yeni Türkiye, "Medya Özel Sayısı", Sayı:11-12, Ekim 1996
- 29.İnceoğlu, Yasemin, Uluslararası Medya, Der Yayınları, İstanbul, 1997

